

TARİH, TARİHÇİLİK ve TARİHYAZIMI ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Cenk REYHAN*

Öz Çoğu edebiyat eleştirisi alanından gelen postmodernist teorisyenler; tarihçiliği (ya da tarihyazımını), bir anlatı sanatı olarak ele aldılar ve kanıtı retorik bir parçası olarak değerlendirdiler. Buna göre, “tarihyazımı”, bir metni kurgulamak-sahnelemek-sunmak gibi görecelik üzerine inşa-icat edilen bir anlatı/metin kurgusudur. Buna karşı verilen cevap; “tarih”in, bir kurgu türü olarak düşünüldüğünde, geçmiş üzerine bilimsel bir çalışma yapmanın da imkânı kalmadığına dairdir. Bir sosyalbilim alanı olan “tarihçilik” mesleğinin kendine özgü bilimsel araştırma yöntemleri vardır. Tarihçi, metin kategorilerini kendi keyfine göre değil, bir kuramsal perspektiften beslenerek ve kanıtlarla ilişkilendirerek metinlerarası ilişkiler, bağlamsal değerlendirmeler vb. içinde sorgulardan geçirdikten sonra metni inşa eder. Bu metin “gerçeklik etkisi”ni amaçlayan, “retorik”sel bir metin değil, tarihsel gerçekliği bulmayı hedefleyen “kanıt”sal bir metindir. Bu makalede, tarih, tarihçilik ve tarihyazımı üzerine; ilgili literatürün kavram havuzunu oluşturan “anlatı”, “retorik” ve “kanıt” terimleri ile ilişkili olarak, genel bir değerlendirme yapacağız.

Anahtar Kelimeler: Tarihçilik, Tarihyazımı, Anlatı, Retorik, Kanıt

HISTORY, HISTORY WRITING and SOME OBSERVATIONS on HISTORIOGRAPHY

Abstract: Postmodernist theorists, mostly from the field of literary criticism, considered historiography as a narrative art and regarded the proof as part of the rhetoric. According to this view, historiography is a narrative/text fiction based on relativity through constructing- staging – presenting a text. The answer given to this is that if history is regarded as a type of fiction, then there will be no possibility to do a scientific study on the past. As a field of social sciences, the profession of history writing has its own scientific research methods. Historian constructs the text by benefiting from theoretical perspective. They link proof with the text after questioning it in the context of intertextual relations, contextual evaluations etc. This text is not a rhetorical one aimed to the effect of reality, but an evidential text that aims to find historical reality. In this article on history and historiography; we will make a general evaluation in relation to the terms of the narrative, rhetoric and evidence that constitute the concept pool of the related literature.

Keywords: Historiography, Narrative, Rhetoric, Evidence

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, E-posta: cenkreyhan@gazi.edu.tr

Extended Summary

Postmodernist theorists, mostly from the field of literary criticism, considered historiography as a narrative art and regarded the proof as part of the rhetoric. According to this view, historiography is a narrative/text fiction based on relativity through constructing-staging – presenting a text.

The answer given to this is that if history is considered as a type of fiction, then there will be no possibility to do a scientific study on the past. As a field of social sciences, the profession of history writing has its own scientific research methods. Historian constructs the text by benefiting from theoretical perspective. They link the proof to the text after questioning it in the context of intertextual relations, contextual evaluations etc. This text is not a rhetorical one aimed to the effect of reality, but an evidential text that aims to find historical reality.

Beyond the rhetoric- proof polemic, the quality of the materials that has reached to the historian's time determines the scope of the classical historical studies. Therefore, the historian begins all kinds of examinations about the thesis which he/she has planned with a literature reviews. But he/she has to pay attention to two things here: either the materials /sources, which he/she chooses, support the thesis and he/she questions the thesis with these materials/sources (at least he/she is expected to question) or he/she puts the thesis aside as a result of the non-relation between the chosen material/sources and the thesis and let him/herself the flow of the materials/sources. Historians are expected to establish a balanced relationship between theory and material in the first case and to do this, an interdisciplinary accumulation is required. This method means that history cannot be written only by reading the sources and without having comprehensive knowledge of all the social sciences (Beratlı, 2006: 11). In the latter case, historians may face the danger of "document fetishism". This term refers to the fact that document fetishism may result in repeating almost every word on the document and avoiding interpretations of these documents by using logical explanations (Faroqhi, 1999: 2). Whereas, facts and documents alone do not constitute history. Therefore, historians should not overestimate the documents they are working on when conducting a research because the document speaks from the minds of those who are working on it. In this

context, one might ask; does historiography as expressed in the documents, narrate the facts as it is; or should it be limited to interpreting and evaluating documents within its context?

Describing history as text is undoubtedly metaphoric and this description does not attempt to define it. History is something much more than ordinary texts and trying to read the past as a text means capturing only a very small part of its reality. Historical texts are not the same as literary texts. It is not necessarily, and indeed often, a description of an event or a mood or a story (Evans, 1999: 116).

The past speaks through the historical sources and can be retrieved through them. There is a quality distinction between the documents that people in the past have written for their own purposes and historian's later interpretations of the past. The detections of Ginzburg in relation to the evidence-rhetorical relationship of the problem are that the concept of evidence over the last twenty-five years is usually considered a line that is unique to the positivist history science (almost it's symbol), and rhetoric has been placed against the evidence. Over the rhetorical dimension of historiography, the persistence, often ranging from the identification of one to the other, was the main weapon of the debate against the stubborn positivism of historians (Ginzburg 2006: 70). Ginzburg cannot desist from asking "How was it possible to see an extremely naïve idea that the concept of evidence was a purely purist purity?" (Ginzburg, 2006: 76). In this context, today's fashion on the relationship between the evidence and the rhetoric is the reduction historiography into rhetoric. (Ginzburg, 2006: 65). According to Ginzburg, who asserted that the relationship between this two cannot be rejected by saying that it's weak and unimportant, this reduction can dispense with the intellectual richness of the tradition that connects to Aristotle, who regarded evidence as the rational core of rhetoric (Ginzburg, 2006: 65). Whether the interest of the historian is to re-create or to explain; whether he/she deal with the past for the sake of the past or for the light he/she shed on today; what determines the success of historians is the scope and quality of the sources that have reached today. Accordingly, historians must start all kinds of study from the sources (Tosh, 2008: 31). The first thing to be determined is to decide on what kind of material the historian should use as historical source before starting this kind of work. Sources include all kinds of findings from past activities of people: written and oral language, the state of geographical surface patterns and man-made remains, fine arts and photography and film, and so on. The list can be extended and differentiated according

to the interest of each researcher. The point to be considered here is its utility and workability as the legacy of the appropriate database that can be tested by the findings chosen by historians. In this context, he emphasizes the importance of the assessment for the historian: because, if the historian does not make any assessment, how will he/she know what is worth recording? (Carr, 1991: 27).

What do the documents tell us? No document tells us anything more than what it thinks, none of these has any meanings unless the historian has attempted to work on them and solve them (Carr, 1991: 21-22). In this context, it is necessary to draw attention to the fact that the historian's main work is not to record, but to evaluate (Carr, 1991: 27). Since the discipline of history emerged, documents have been used in historiography. The documents are asked whether they are telling the truth and in what capacity they can claim it, whether they are sincere or dishonest, knowledgeable or uninformed, authentic or distorted (Foucault, 1999: 17).

Postmodernist criticism (especially in the case of White, Ricoeur and Jenkins, including others); in fact, implicitly includes an approach such as attributing the composition process of historiography in a text-writing phase only to literature writing or art writing.

We, of course, do not find the criticism of postmodernist historiography against document fetishism completely unjust. However, the fact that this criticism means today the rejection of history as a scientific profession constitutes our point of objection. In this context, Momigliano's fear of White's approach to the science of history (Ginzburg, 2006: 63) is not any empty concern. We share the same concern with Mamigliano about the postmodernist approach to history, and we agree with Jacoby's invitation to the postmodern historians for coming down from the sublime firmament of postmodernism (Jacoby, 1992: 418). We agree with Evans that historical texts are not the same as literary texts (Evans, 1999: 116).

In the context of the above discussions; in this article on history, historiography and history writing, we will make a general evaluation on the relation of the terms like narrative, rhetoric and evidence that constitute the concept pool of the relevant literature.

Giriş

Klasik tarih incelemelerinin kapsamını, retorik-kanıt polemiklerinin ötesinde, tarihçinin zamanına ulaşmış belgesel malzemenin niteliği belirler. Bundan dolayıdır ki, tarihçi tasarladığı tezle ilgili her türlü incelemeye kaynak taraması ile başlar. Fakat burada iki şeye dikkat etmesi gerekir: ya seçtiği malzeme/kaynak/belge¹ tezini destekler nitelikte olup geliştirdiği tezi bu kaynaklarla sorgular (en azından sorgulaması beklenir) ya da geliştirdiği tezle ulaştığı malzeme arasında ilişkisizlik sonucu tezi bir kenara bırakıp kendini belgelerin akışına bırakır. Tarihçilerin, birinci durumda teori ve malzeme arasında dengeli bir ilişki kurması beklenir ve bunun için disiplinlerarası bir birikim gerekir. Bu yöntemden kastedilen, “bütün sosyal bilimlere hâkim olmadan sadece kaynak okunarak tarih yazılamayacağı”dır (Beratlı, 2006:11). İkinci durumda ise tarihçileri belge fetişizmi gibi bir tehlike bekleyebilir. Bu terimden kastedilen, “belgelerde söylenenlerin neredeyse kelimesi kelimesine tekrarlanmasını ve mantık yürüterek ve/veya söz konusu döneme ilişkin birikimden yararlanarak bu belgeleri yorumlamaktan kaçınılması”dır (Faroqhi, 1999: 2). Hâlbuki olgular ve belgeler tek başlarına tarihi oluşturamazlar. Bu yüzden, tarihçinin araştırma yaparken üzerinde çalıştığı belgeye gereğinden fazla anlam yüklememesi gerekir. Zira belge, onu inceleyenlerin zihninden konuşur. Bu bağlamda şu soru sorulabilir: Tarihçilik (ya da tarihyazımı);² tarihi, belgelerde dile geldiği şekli ile olanı olduğu gibi, anlatmakla mı; yoksa belgeleri bağlamı içinde yorumlamak ve değerlendirmekle mi sınırlı olmalıdır? Ranke’yi izlersek, Ranke, tarih çalışma alanını “iç tutarlılığı olan bir anlatı kurmak” olarak görüyordu. Bu yüzden tarihsel olaylar üzerinde durulmalıydı. Bunları anlamlı bir biçimde

¹ Makalemizdeki tanımı ile “kanıt”, “belge”, “veri tabanı”, “malzeme”, “döküman”, “kaynak”, (hatta olgu) vb. metinde ve alıntılardaki kullanımlarında birbirleriyle aynı anlamı taşımaktadırlar. Kısaca, Carr’ın deyimi ile tarihe dair “her türlü bulgu” (Carr, 1991, 27).

² Makalemizin kapsamını aşan bu kavramlara dair yapmış olduğumuz bir başka incelemede; “tarihyazımı”nı postmodernist, “tarihçilik”i ise modern kullanım içinde değerlendirmiş ve ikisini aşan/kapsayan bir kavramsallaştırma denemesi ile “tarihbilim” kavramını üretmiş ve önermiştik. Denilebilir ki, çok genel anlamda, anlatı ile betimleme birincisine; çözümlenme ise ikincisine cevap verir. Konuya dair ayrıntılı bir kavramsallaştırma denemesi için bkz. Reyhan (2016: 417-434).

Bu makalede bu tür bir ayırımları gözetmeksizin, literatürde kullanıldığı şekli ile tarihçilik ve tarihyazımını birbirleri ile içkin olarak kullanıyor, ikisinin birbirleri ile olan bağına “tarihbilim”in içinde düşünüyoruz. Yeri gelmişken belirtelim ki, esasen makalenin kapsamı bağlamında böyle metodolojik bir kaygı taşımıyoruz. Türkçe’de “tarihyazım(ı)/(historiography)” kelimesi üzerinde, bitişik mi –tarihyazım(ı)- yoksa ayrık mı -tarih yazım(ı)- yazılacağı konusunda bir mutabakat sağlanamamış ve bu durum metodolojik açıdan sorun edilmemiştir. Türkçe literatürde kelimenin/kelimelerin her iki şekilde yazılışı da kullanımdadır.

sunabilmenin yolu da anlatıydı. Tarihteki olayların yeniden kurulmasında belgelerin değerlendirilmesi de dikkatli bir şekilde yapılmalıydı. Bu yüzden Ranke'nin tarihi, bir siyasi olaylar anlatısı halinde gelişmiştir (Tekeli, 1998: 67, akt. Safran & Şimşek, 2011: 210). Ranke'nin yaptığı gibi gerçeği temsil noktasında belgelere, (özellikle resmi olanlara) sonsuz bağlantı ve güven duymaya dayalı belgeci tarih, geçmişin sağlıklı olarak yeniden inşası için yeterli midir? (Sarfani & Şimşek 2011: 229) sorusu da makalemizin içeriği bakımından cevaplanması gereken bir soru özelliği taşımaktadır.

Bu bağlamda, postmodern tarihyazımının (ve edebiyatyazımının), 1980'lerin başında ortaya çıkan "Yeni Tarihselcilik" anlayışı ile ilişkisini belirlemek gerekmektedir. Tarihin, "gerçeklerin anlatımı" olmaktan çok "metinsel bir anlatı" olduğu fikrini çıkış noktası yapan Yeni Tarihselci anlayış, tarihi gerçek yerine kurgusal gerçeği ön plana çıkartarak geçmişin -bilgi ve belgelere dayalı olsa bile- kesin olarak bilinemeyeceğini savunur. Postmodern tarihi romanlarda da tarihin kurgulanarak yeniden yazıldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Yeni Tarihselcilik anlayışı ile postmodern roman anlayışı benzerlik göstermektedir (Parlakpınar, 2010: 271). Edebiyatla tarih arasında bu anlamda bir fark olmadığını savunan Yeni Tarihselciler, "tarihin bize gerçeği asla sunamayacağını iddia ederler. Onlara göre tarih, politik bir güç tarafından kurgulanmış ve gerçek olarak sunulmuş bir çelişkiler yumağından ibarettir. Dolayısıyla tarihin yalnızca nesnel olguları sonraki kuşaklara taşıyan bir aktarıcı gibi görülmesinin yanlış olduğuna dikkat çekerler. Bu çerçevede bir "edebi eser" ile bir "tarih metni" arasında kurgulama açısından bir yakınlık olduğu gibi bir romancı ile bir tarihçi arasında da bu anlamda benzerlikler vardır (Yeşilyurt, 2009: 1991).³

Aslına bakılırsa, tartışmaların bu aşamasında, tarih ve edebiyat ürünlerinin ayrınlığını iddia eden Yeni Tarihselciler kadar tarihçinin de yaptığı işi yeniden sorgulaması gereği ortaya çıkmaktadır. Çünkü geleneksel anlamda bir olgu aktarıcılığı ve koleksiyonculuğu şeklinde süre giden ve ifade ettiği gerçeklikten emin bir tarihçilik (anlatı tarzı) anlayışı pek çok sorunu taşımaya devam edecektir. Sadece belgeleri ortaya koyduğunu, onların konuştuğunu ya da onları konuşturduğunu söylemek aldatıcı görüldüğü gibi, yapılan işin tarihçiliğin kendi metodolojisi çerçevesinde bile ne derece bilimsel olduğu şüpheli görünmektedir (Sarfani & Şimşek, 2011: 229).

---

³ Yeni Tarihselci Yaklaşım üzerine ayrıntı için bkz. (Yalçın-Çelik, 2005) ve (Opperman, 1999).

İncelememizde, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini hissettiren postmodern tarih kuramcılarının (seçilen örneklerle temelde, gözlem birimi) tarihyazımının gerçek bir nesnellik içerdiğine kuşkuyla yaklaşımları ile tarihyazımının ölüm fermanını ilan eden bu postmodernist iddialara karşı çok sayıda tarihçiden (seçilen örneklerle temelde, gözlem birimi) gelen eleştiriler arasında bir tartışma yürüteceğiz.⁴

Tarih, Tarihçilik ve Tarihyazımı'nda Anlatı, Retorik ve Kanıt

White tarihsel bir metni edebi bir yapıt/artifact olarak görür (White, 1985: 81-100). Evans, White'ın, "tarih bir metindir" ifadesini bir mecaz olarak kullandığını düşünmektedir. Ancak, White, bu ifadeyi bir mecaz olarak kullandığında; tarihin, geçmişin yazılı bir anlatımı olduğunu açıkça söylemiş olduğuna, geçmişin kendisini kastetmediğine, anlatımın doğru olup olmadığı meselesinin ise tamamen ayrı bir konu olduğuna dikkat çekmektedir (Evans, 1999: 294).

Tarihi, "metin" olarak nitelemek kuşkusuz "mecaz" kullanmaktır, bir tanımlamaya girişmek değildir. Tarih, öyle sıradan metinlerden çok daha fazla bir şeydir ve geçmişi metin olarak okumaya çalışmak, onun gerçekliğinin yalnızca çok küçük bir bölümünü zaptetmek demektir. Tarihsel metinler edebi metinlerle aynı şeyler değildir. Zorunlu olarak ve gerçekten çoğu kez, bir olayın ya da bir ruh halinin ya da bir öykünün tanımlanması değildir (Evans, 1999: 116). Evans'ın tarihsel metinlerle ilgili olarak verdiği örnekler bu metinlerin edebiyattaki kurmaca metinler olmadığına ilişkindir:

Mommsen'in Roma yazıtlarını kullanmasından Ranke'nin diplomatik belgeleri çözümlemesine, ölçümcülerin (cliometricians) ölüm, doğum ve evlenmelere ilişkin kırk yaran kilise kayıtlarından, ortaçağların arazi sistemleri, binalar ve arkeolojik kalıntı ölçümlerine kadar tarihçiler uzun süredir, kendileri doğrudan bir öykü anlatmayan ya

---

⁴ Örnekleme, bir araştırmancının konusunu oluşturan evrenin bütün özelliklerini yansıtan bir parçasının seçilmesi işlemini belirtir. Örneklem, seçildiği bütünü küçük bir örneğidir (Gökçe, 1988: 77-78). Evren, örnekleme ve örneklem için bkz. Büyüköztürk, 2012: 1-4. Gözlem birimi, hakkında bilgi toplanan ve evrenin en küçük parçası olarak tanımlanabilen ve araştırmancının bilgi kaynağı durumunda olan birimdir. Örneğin, liselerdeki disiplin suçları araştırırken gözlem birimi, liselerdeki öğrencilerdir (Büyüköztürk, 2012: 4).

Konuyla ilişkili olarak, bu makalede sadece anılan isimleri seçmiş olmak ve diğerlerini dışarıda bırakmak gibi, yapılabilecek bir eleştiride, -evren, örnekleme ve örneklem (ve gözlem birimi) ilişkisi içinde-, makalemizin boyutu ve kapsamı açısından, bu kısa açıklamanın dikkate alınması gerekmektedir.

da en yakın geçmişteki olayları bile doğrudan aktarmayan kaynaklarla çalışmak konusunda beceri kazanmışlardır.

Metne ilişkin mecaz, tarihin de, edebi eleştiri ve edebiyat çalışmalarında olduğu gibi edebi metinlerin yaratılması ve çözümlenmesine bağlı olduğunu ima ederek, tarih tartışmalarına yarar sağlamaz. Tarihçilerin kaynaklarının yazılı olduğu durumlarda bile, bunlar çoğu kez herhangi bir edebiyat biçimiyle çok az benzerlik gösterir. Bunlar tahıl fiyatları serilerini içeren ya da suçları gösteren bir istatistik, şu ya da bu örgüte bağlı olan kişilere ilişkin uzun listeler, bir Roma duvarı üstüne işlenmiş yazıt ya da resimler olabilir” (Evans, 1999: 116-117).

Evans’ın ulaştığı sonuç, edebi çözümlenmenin geleneksel araçlarının bu tür tarihsel malzemelerle iş görmede çok az yararlı olabildiğidir. Öte yandan; Evans, tarihçinin tarihyazımı sürecinde “belgelere kuşkucu ve eleştirel yaklaşımları”na dikkat çeker. Tarihçiler, bu malzemeleri geçmişin doğrudan yansıtıcıları olarak basitçe ele almazlar. Kaldı ki, White da, vakayiname, öykü ve olay örgüsü arasındaki ayrımların, edebi kurmacaların incelenmesinden ziyade tarih çalışmalarının çözümlenmesi açısından daha yararlı olabileceğini belirtir:

Roman gibi edebi kurmacalardan farklı olarak tarih çalışmaları, yazarın bilincini dışında yer alan olaylardan oluşur. Bir romanda geçen olaylar, bir tarih çalışmasında yapılamayacak (ya da yapılması beklenmeyen) bir tarzda icat edilebilirler (White, 2008: 60).⁵

White, tarihçinin, “belli bir türde öykü oluşturmak amacıyla” bu olayların bazılarını içerip bazılarını dışarıda bırakarak öyküsünü “sahnelemiş” olduğu sonucuna ulaşır. Böylece “öykü” ile “olay örgüsü” arasında bir bağ kurulmuş olur. Nitekim White’ın bakış açısına göre, “tarihyazımı kısıtlı sanat biçimi” olduğu gibi; tarihçiler de, genelde kullandıkları kaynaklara ne denli eleştirel yaklaşırlarsa yaklaşırlar, “çocuksu birer öykü anlatıcısıdır” (White, 2008: 60). Bu ifadesi ile White, Evans’ı desteklemektedir. Evans’ın açıklamasıyla, Auschewitz⁶ bir söylem değildir, onu bir metin olarak görmek, kitlesel öldürmeyi de hafife almaktır. Gaz odaları birer

⁵ Karlaştırma için bkz. Jenkins, Keith, Tarihi Yeniden Düşünmek, Ankara: Dost Yayınları, 1997.

⁶ Auschwitz, II. Dünya Savaşı’nda, Nazi Almanyası tarafından, Polonya’daki Oswiecim şehrinin yakınına kurulmuş toplama, zorunlu çalışma ve imha kampı kompleksidir. Üç ana kamptan oluşuyordu: Mayıs 1940’ta Auschwitz I, 1942’nin başında Auschwitz II (Auschwitz-Birkenau da denilmektedir) ve Ekim 1942’de Auschwitz III (ki, Auschwitz-Monowitz de denilmektedir) kamplarıdır. “Auschwitz” (Erişim: 01.09.2018).

retorik parçası değillerdi. Auschwitz, doğası gereği bir trajedydi ve bir komedi ya da fars olarak görülemezdi. Evans bu aşamada postmodernist tarih algılamasına sorar:

Eğer Auschwitz hakkında bu doğuyorsa, o zaman, geçmişin diğer oluşumları, olayları, kurumları ve insanları için de hiç değilse bir ölçüde doğru olmalıdır. O halde bunun postmodernizm için ima ettiği şey nedir?

Nitekim Art Spiegelman'ın, "Maus: A Survivors Tale (Maus: Hayatta Kalmanın Öyküsü)"de anlatılan ve karakterlerin çeşitli hayvanlar tarafından canlandırıldığı "mizahi" Auschwitz öyküsü, Auschwitz'in bir "komedi" olarak izah edilebileceğini göstermez. Spiegelman'ın çizgi romanı inkâr götürmez bir biçimde "trajik" bir havadadır (Evans, 1999: 297).

Esasen Evans, White'in pozisyon değişikliğine değinerek, "tarihsel imgelemin", hem kişinin geçmişe ilişkin araştırmasını başlattığı gerçek dünyayı hem de kişinin ilgi nesnesini kapsayan dünyayı hayal etmesini gerektirdiğini söylediğini ve bunun herhangi bir tarihçinin karşı çıkmasının zor olduğunu belirtir (Evans, 1999: 131)⁷. Böylece Evans, White'in şahsında postmodernist tarih kuramına karşı modern tarihin savunusunu da yapmış olur. Evans, White'in Yahudi soykırımı'nın olgularının, onu tanımlayacak belirli türden bir "izah tarzı" geliştirme olanağını ortadan kaldırdığını kabul ettiğini ve -belki de Yahudi Soykırımını inkâr eden revizyonist girişime teveccüh gösterdiği suçlamasına karşı kendini savunabilmek için- önceki pozisyonundan geri çekildiğini belirtir (Evans, 1999: 131)⁸. Gerçekten de, gaz odaları söylemsel bir yapımın ve tarihsel bir olay düğümü konusu olmadan önce de bir olgu olarak vardır (Traverso, 2009: 57). Aslına bakılırsa, White'in tarihyazımıyla ilgili dikkat çeken problem; eserlerinde, anlatıların kurgulanmasında kullandığı retorik unsurlarının gerçeklikle bir ilgisinin olup olmadığını açıklığa kavuşturmamış olmasıdır. Genel olarak değerlendirildiğinde, White ve diğer postmodernistler (mesela Ankersmit ve LaCapra), anlatıların gerçekliği ölçülemeyeceği için, tarihin adeta bir öykü veya roman haline geldiğini düşünmüşlerdi (Breisach, 2009: 421).

White, tarihyazımını öykücülük, tarih bilimini önbilim, tarihsel metni edebi-sanatsal bir metin olarak değerlendirme eğilimindedir. O kadar ki, bir "gerçekçi" tarihyazımının "sanatsal"

⁷ Karşılaştırma için bkz. Chartier, Roger, Yeniden Geçmiş: Tarih, Yazılı Kültür, Toplum, (Çev. Lale Aslan), Ankara: Dost Yayınları, 1998, s. 111.

⁸ Karşılaştırma için bkz. Traverso, Enzo, Geçmiş Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Versus Yayınları, 2009, s. 69-76.

öğeleri nelerdir? diye soran White (2008: 59), tarih çalışmalarının, roman gibi edebi kurmacalardan sözde farklılığına vurgu yapar. Şöyle ki, Tarih çalışmaları, yazarın bilincinin dışında yer alan olaylardan oluşur. Bir romanda geçen olaylar, bir tarih çalışmasında yapılamayacak bir şekilde icat edilebildiklerine göre; bu durum, edebi bir kurmacada anlatılan öyküyü olay vakayinamesinden ayırmayı zorlaştırır. Roman yazarından farklı olarak tarihçi, “önceden zaten oluşturulmuş bulunan” gerçek olaylar kaosuyla karşı karşıya gelir, anlatacağı öykünün öğelerini bunlar arasından seçmesi gerekir (White, 2008: 59-60).

Bu kapsamda, Ricœur'e göre anlatı, olayörgüsünün kurulması, olayörgüleştirmenin yaratılması demektir ve her anlatı “üçlü mimesis” bağıntısına göre oluşur. Üçlü mimesis, zaman ve olayörgüsü kavramlarını birleştirip Ricoeur’ün kendi yaklaşımının kuramsal taslağının adıdır (Rifat, 2007: 9).⁹ Mimesisin “üç an”ı arasındaki eklemlemeyle ilişkili olarak, Ricoeur’ün ileri sürdüğü tez, olayörgüleştirmeyi oluşturan biçimlendirme işleminin anlamının mimesis I ile mimesis III diye adlandırdığı ve mimesis II’nin kalkış ve varış noktalarını oluşturan iki işlem arasındaki durumundan kaynaklandığıdır. Bunu söylerken de mimesis II’nin kalkış noktasını metnin varış noktasına taşıyabilmesinden, biçimleştirme gücüyle kalkış noktasını varış noktasına dönüştürebilmesinden aldığını kanıtlamaya çalışır (Ricoeur, 2007: 109).

Ricoeur, “Hafıza, Tarih, Anlatı” başlıklı eserinin “büyük önvarsayımların” incelenmesine ayırdığı birinci bölümüyle ilgili olarak, söz konusu önvarsayımların “ortak bir çekirdeği”nin olduğu sonucuna ulaşır. Buna göre, ister tarihyazımı ile kurmaca anlatı arasındaki yapısal benzerliği/özdeşliği ileri sürmek söz konusu olsun, ister her iki anlatı biçiminin gerçeklik/hakikilik gerekliliği arasındaki derin yakınlığı ileri sürmek söz konusu olsun bir önvarsayım bütün öbürlerine egemen olur. Şöyle ki:

Gerek anlatsal işlevin yapısal benzerliğinin, gerekse her anlatsal yapının gerçeklik gerekliliğinin son hedefi insan deneyiminin *zamansal* niteliğidir. Her anlatsal yapının

⁹ Ricoeur’ün bu üçlü mimesis kavramsallaştırmasıyla ilgili olarak, Rifat şöyle bir ön-açıklamada bulunur. Özetleyerek ifade edersek: Mimesis I, “ön-biçimlendirme düzlemi”dir. Metinleşme olgusunun öncesinde yer alır ve eylem dünyasının bir ön-kavrayışını, öntasarlanışını belirtir. Metinleşme olgusu öncesinde olayörgüsü diye adlandıracağımız şey, tamamıyla kişilerin bilgisine dayalı bir eylemler tasarımıdır. Mimesis II, “biçimleniş düzlemi”dir. Çözümlemenin temel aşamasıdır. Bir olaylar örgüsü üretmek demek, olaylar dizisini, okurlar ya da dinleyenler tarafından izlenip anlaşılır kılmak amacıyla, düzenli bir bütün haline getirmek, dönüştürmek demektir. Bu an’da olayörgüsü kurma (olayörgüleştirme) söz konusudur. Mimesis III, “yeniden-biçimlendirme düzlemi”dir. Metinleşme aşamasının gerçekleşmesinden sonra, yapının alımlanmasıyla başlayan bir aşamadır (Rifat, 2007: 10-11).

sergilediği dünya *zamansal* bir dünyadır hep. Ya da yapıtımızın değişik yerlerinde sık sık yineleyeceğimiz gibi şöyle de diyebiliriz: Zaman ancak anlatısal olarak eklemelendiği ölçüde insan zamanına dönüşür; buna karşılık olarak da anlatı ancak zamansal deneyimin özelliklerini gösterdiği ölçüde anlamlı hale gelir (Ricoeur, 2007: 23).

Ricoeur'ün ilgisi, tarihyazımının ve kurgusal anlatının birbirleriyle birleştikleri noktaya kilitlenir. Özatay'ı izleyerek, bu ilginin, "bütünüyle kurguya, yani "olası olan"a dayalı edebi çalışmaların yansıttığı, tıpkı "olmuş olan"ı konu alan tarihyazımında olduğu gibi, "gerçeklik"ten başka bir şey değildir" (Özatay, 2017: 65). Ricoeur bu yakınlığı "insan deneyimi'ne dayandırır: "hem tarihin hem de kurgusal bir metnin konusu aynı yere, insan deneyimine dayanmaktadır ve insan deneyimi söz konusu olduğunda anlatı, nedensel yapının çözümlemesinden başka bir şey değildir (Özatay, 2017: 65). Zamana ve anlatıya ilişkin kendisinden önce ortaya konulmuş olan ve düşüncelerine zemin hazırlayan yaklaşımlar; Ricoeur'e göre, anlatı ve zaman arasındaki kökensel ilişkiyi göz ardı etmişlerdi; hâlbuki zaman ve anlatı organik bir bütünlüğe sahiptir (Özatay, 2017: 65).

Tarihin, tarihçilerce oluşturulan değişken bir söylem olduğunu ve geçmişteki deneyimlerin mutlaka tek bir okuma biçimini gerektirmediğini ileri süren Jenkins, bununla ilgili bir tez önerir: "bakışı değiştirin, görüneyi kaydırın karşınıza yeni okumalar çıksın." "Fakat", der Jenkins, tarihçiler bunları bilmelerine rağmen çoğu ısrarla bilmezden gelmekte; nesnellik ve hakikat/gerçeklik için yoğun bir çaba harcamaktadırlar. Bu hakikat arayışı ideolojik ve yöntembilimsel konuları yatay kesmektedir (Jenkins, 1997: 26). Jenkins'in bir ölçüde ampirik sağda yer alan Geoffrey R. Elton'ı, bir ölçüde Marksist solda yer alan Edward P. Thompson'ı, bir ölçüde ampirik merkezde yer alan Arthur Marwick'i, örnek göstererek ulaştığı sonuç, bütün tarihçiler için; hakikatin, bilgi ve meşruiyet, sıkı yöntembilimsel kurallar ve işlemlerden türemekte olduğudur. Yorumcu akışa ket vuran nokta budur (Jenkins, 1997: 26). Jenkins'in bakışı açısından, yorumu belirleyen sav, yöntem ile kanıtın ötesinde, nihai olarak ideolojide yatmaktadır. Çünkü çoğu tarihçi, kesin bir yöntem bilimin önemi konusunda hemfikirdir; ancak hangi kesin yöntemden söz edildiği noktasında sorun vardır: "Özetlersek", der ve ekler Jenkins,

Yöntemin hakikate giden yol olduğunu söylemek yanıltıcıdır. Dizi dizi yöntem var; ama aralarında seçimde bulunmayı sağlayacak, üzerinde anlaşılmiş bir ölçüt yok (Jenkins, 1997: 28)¹⁰.

Buna göre, Jenkins, tarihyazımında, “üzerinde anlaşılmiş bir ölçüt” aramaktadır.¹¹ Esasen bu tartışmaların kaynağında tarihyazımında ya da tarihçilikte bilimsel ölçütün ne olması gerektiğine dair kuşku yatmaktadır. Buradaki ölçütü nasıl tanımlamak gerekmektedir? Şöyle ki, Thomas Samuel Kuhn, fizikte bile, bilimsel çalışmayı oluşturan kavramların, yalnızca disiplinin içinden gelen gelişmelerin ve tartışmaların sonucu olmayıp, bilimsel yapının içinde oluşturulduğu kültürün daha geniş entelektüel akımlarına da yakından bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu düşünce, bilimsel muhakemeden öznellik unsurlarını belirgin bir biçimde çıkarmaya çalışan fizik gibi bir disiplinde bile geçerli ise, özneliliğin rolünü, bilimsel araştırmada kaçınılmaz bir unsur olarak tanıyan tarihte haydi haydi geçerlidir (Iggers, 2000: 19).¹²

Evans’a göre; Jenkins, “kuramla yöntemi karıştırmıştır” (Evans, 1999: 132). Zira tarihsel yöntem, Jenkins’in söylediği, feminist, neo Marksçı, yapısalcı, Annalesci, Weberci (ya da her ne ise o) şey değildir. Bu şeyler kuramdırlar. Tarihsel yöntem Ranke tarafından temelleri atılan ve onun zamanından bu yana çeşitli şekillerde geliştirilen araştırma kurallarıdır.

White’in eserinde açıklanmak istenen “tarihsel imgelemin derin yapısıdır”; bu yapı, kullanılan farklı kurgulama türleri (romantik, trajik, komik, taşlama), tarihsel anlatımın farklı paradigmaları (biçimci, mekanist, organisist, bağlamcı) ve farklı ideolojik yaklaşımlar (anarşist, radikal, muhafazakâr, liberal) arasında oluşturulabilecek olası bileşimleri düzenler. Bu oniki

¹⁰ Karşılaştırma için bkz. White, Hayden, Metatarih: Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupası’nda Tarihsel İmgelem, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara: Dost Yayınları, 2008, s. 530.

¹¹ White, tarihyazımında (ya da genel anlamda toplumbilimlerinde de) fizikte olduğu gibi “dilsel bir protokol” bekler. Bu başarı tarihçiler (ya da toplumbilimciler) arasında sağlanamamıştır (White, 2008: 530). Sales’in ifadesiyle, “tarihçi, kendi dönemine tanıklık ettiği kadar onu farklı bir biçimde tekrar canlandırmaya ya da tekrar yaratmaya, tahmin etmeye ve düşlemeye çalışır; her tarihçi, kendinden söz ettiği kadar, ortak bir dil konuşabileceğimiz ilkesinden yola çıkarak, “onlar” ve bizim için “ortak bir site” inşa eder” (Sales, 2016: 10).

¹² Bu ifade; bizce, bir dizi tarihsel olgunun, tarih disiplininde, üzerinde mutabakata varılmış ölçütler aracılığıyla açıklanabilmesi ve bu açıklamanın evrensel ölçekte “tek” ve bununla içkin olarak “genel geçerlik” ölçütünü talep etmesi anlamını içermektedir. Aslında, bu talep, White’in “dilsel protokol” talebiyle de ilişkilendirilebilir. Fakat bir Ricoeur’un “tarihte hakikat açmazı” ifadesiyle değerlendirildiğinde, “yaşantı olarak evrensel tarih” fikrine sığınmak fikrinin artık imkânsızlaştığı ortaya çıkar. Zira Ricoeur’ün tespiti ile her tarih, anlaşılabilirliğini, “kendi iç yapısından” aldığına göre “yaşantı olarak evrensel tarih”in bu sözümona benzersiz ve belirlenmiş âlemi ile bizim kurduğumuz tarihler arasında ne gibi bir ilişki olabilir? Sadece biçimlenin düzeyinde anlatı değil olay kavramı da bu ikilemden yakasını kurtaramaz” (Ricoeur, 2012: 272-273).

öge arasında gerçekleştirilen çeşitli türdeki birleşimler algılamayı, bilişsel işlemi ve ideolojik bağlanmayı tutarlı bir şekilde birleştiren tarihyazımı biçimlerini oluşturur. “Tarih poetikasının” temel konusu, bu birleşimlerin ana çizgilerini oluşturan “derin yapıların” bulunup ortaya çıkarılması ve tanımlanmasıdır. “Tarihsel imgelemin derin yapıları” nasıl tanımlarız? “Derin yapı” teriminin kullanılması bile; bizi, tarih söyleminin tasarımlarının tamamen dilsel ve yapısal bir modele göre oluşturuldukları ve tarihyazımıyla ilgili tercihleri bireysel duygu ve düşüncelere yer vermeden kendiliğinden düzenlediklerinin kabul edildiği düşüncesine götürür (Chartier, 1998: 103-104).

Chartier, tarih bilgisinin yok edilmesine karşı ortak tutum alan bütün bu eleştirilere karşı White’ın cevabını sunar:

Tarihi, edebiyatla aynı yöntemleri ve stratejileri paylaşan bir kurgu olarak görmek, tarihin bir bilgi değeri olmadığı anlamına gelmez, sadece tarihin bir hakikat düzeni olmadığı anlamına gelir (Chartier, 1998: 109).

Aslında, mit de, edebiyat da kendilerince bilgi biçimleridir: “Mit ve edebiyatın gerçek dünyaya “gönderme” yapmadığını, bununla ilgili gerçekler söylemediğini ve yaşamla ilgili yararlı bilgiler vermediğini ciddi ciddi söyleyebilecek biri var mıdır?” Buna göre düşünüldüğünde, ikisi de aynı kalıptan çıkan tarih anlatısının verdiği bilgi ile kurgusal eserlerden edinilen bilgi arasında fark yoktur. Bu alıntılar bağlamında, Chartier’nin ulaştığı sonuç; White’ın, “retorik ile hakikati birbirine karşıt görenlerden olmadığıdır” (Chartier, 1998: 109). Sözkonusu tarihyazımı olunca, Ricoeur’ün sorusu, “her ikisi de anlattığına göre, “tarih” ile “kurmaca” arasında ne fark vardır?” (Ricoeur, 2012: 272) şeklindedir. Öyle ki, buna göre, anlatısal biçimin de başlı başına bilişsel bir işlevi olduğu fikri, sadece tarihin gerçekte olup bitenleri anlattığını söyleyen klasik yanıtı dışlar. Ricoeur, bu durumu “tarihte hakikat açmazı” olarak ifadelendirir ki bu durum, tarihçilerin sıklıkla aynı olaylarla ilgili olarak farklı ve birbirine karşıt anlatılar oluşturmalarıyla göze batar. Ricoeur’ün bu açmazın aşılmasına yönelik önerisi, gerekli birtakım değişikliklerin göze alınıp, rakip versiyonları birbirine ekleyebilmektir (Ricoeur, 2012: 272).

White’ın, tarihyazımı ile edebiyat-sanat arasındaki benzerlik-farklılık ilişkine dair yorumuna verilebilecek bir cevaplardan biri dipnot kullanımıyla ilgilidir. Grafton, “dipnot”un, modern yaşamda bir uzmanlık alanının teknik uygulamaları ve ideolojisi ile bağlantılı olduğunu belirtir (Grafton, 2012: 7); dipnot kullanımı örneğinden, tarihbilimin mesleki/uzmanlık

uygulamalarının teknik bilgisinin bir parçasını da sunar. Modern dünyada, tarihçilerin iki tamamlayıcı görevi yerine getirdiklerini ifade eden Grafton'a göre, tarihçiler; "bir problemin çözümüyle ilgili tüm kaynakları sorgulamalı ve onlardan yeni bir açıklama ya da yeni bir tartışma inşa etmelidirler. Dipnot, bu iki görevin tatbik edildiğini kanıtlar" "Dipnot", der Grafton;

Hem hikâyenin özünde orjinalliğini garanti eden birincil kanıtı, hem de hem de hikâyenin orjinalliğini biçiminde ve tezinde zayıflatmayacak ikincil çalışmaları tanımlar. Daha fazlası, böyle yaparak söz konusu tarih çalışmasını profesyonelin eseri olarak tanımlar (Grafton, 2012: 6).

"Dipnotlar", Ricoeur'e göre, "tarihsel söylemde belgesel göndergenin birinci dereceden ifadesidir" (Ricoeur, 2012: 282). Tarihyazım düzeninde göndergeliliğin (référence) özgüllüğünün açıklanmayı beklediğine değinen Ricoeur, kendi savını ileri sürer:

Bu özgüllüğün sadece tarihsel söylemin kullandığı mecazların işleyiş düzeyinde farkına varılabilir, ama belgesel kanıt, neden/amaç bildiren açıklama ve edebi biçime sokma yollarından geçmelidir. Bu üç işlem tarihsel bilginin sırrı olarak kalır (Ricoeur, 2012: 282).

"Gerçeklik etkisi"nin oluşumunda "notların" işleviyle ilgili daha teknik bir tartışma gerekiyor (Ricoeur, 2012: 282). Notların, bazı romanların gerçekçi olarak nitelendirilmesinde iyi bir ölçüt oluşturduğuna değinen Ricoeur; "peki tarihsel anlatıda da aynı şekilde mi işlev görürler?" diye sorar. Ricoeur'a göre, "burası kesin değil"dir. Ricoeur, notların, görmemizi, dolayısıyla inanmamızı sağladığına değinir. Ancak o zaman bile, "notlar", gerçekçi ya da natüralist romanın kaçındığı şekilde, sayfa altına alındıklarında tekil olaylarla ilgili sözcüklerin dayandıkları belgesel kanıtları gösteren "dipnotlar"dan ayrılamaz (Ricoeur, 2012: 282).

Evans, White'ın şahsında postmodernistlere karşı giriştiği "tarihin savunusu"nda birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki farkın, postmodernistlerin üzerine yağdırdıkları soldurucu kuramsal dolu yağışına rağmen, genelde varlığını koruduğuna dikkat çeker. Geçmiş, kaynaklar aracılığıyla konuşur ve kaynaklar aracılığıyla yeniden ele geçirilebilir. Geçmişte yaşamış insanların, kendi amaçları için yazmış oldukları belgelerle daha sonraki zamanlarda geçmişe ilişkin tarihçilerle geliştirilmiş yorumlar arasında nitelik farkı vardır.

Sorunun retorik-kanıt ilişkisiyle ilgili olarak Ginzburg'un tespitleri, son yirmi beş yılda kanıt kavramının, genellikle pozitivist tarih bilimine özgü bir çizgi, (neredeyse onun simgesi) sayılmış, kanıtın karşısına retorik koyulmuş olduğudur. "Tarihyazımının retorik boyutu üstünde, çoğu zaman birini ötekiyle özdeşleştirmeye kadar varan ısrarcılık, tarihçilerin inatçı olguculuğuna karşı tartışmanın başlıca silahı olmuştur" Ginzburg (2006: 70). Bu kapsamda, Ginzburg, tarihyazımı ile retorik arasındaki ilişkiye dair şöyle yazmaktadır:

Tarihyazımının retoriğe indirgenmesi yaklaşık otuz yıldan beri, az ya da çok açık biçimde kuşkucu içermeler tarafından yapılan pozitivism karşıtı bir tartışmanın savaş atıdır. Bu sav öz olarak Nietzsche'ye dayanmasına karşın, özellikle Roland Barthes ve Hayden White tarafından dolaşıma sokulmuştur. Bütünüyle çakışmasalar da, onların bakış açıları, kimi zaman çok kimi zaman az açık biçimde düzenlenmiş şu önvarsayımlarla birbirine yakınlaşır: Tarihyazımı, retorik gibi, yalnızca inandırmayı amaçlar; amacı etkidir, gerçek değil; tarihyazımsal yapıt, biraz roman tarzında, dayandığı metin dışı gerçeklerle kanıtlanabilir herhangi bir ilişki olmayan özerk bir metin dünyası kurar; tarihyazımsal metinler gibi, özgöndergeseldir, çünkü aynı retorik boyutu paylaşırlar (Ginzburg, 2006: 51).

Ginzburg, "kanıt kavramının olgucu bir saflık olduğu yolundaki son derece saf bir fikri açık bir gerçek olarak görmek nasıl olanaklı olmuştur?" (Ginzburg, 2006: 76) diye sormaktan da kendini alamaz. Bu bağlamda, kanıtlarla retorik arasındaki ilişkiye dair, bugün moda olan; der Ginzburg, tarihyazımının retoriğe indirgenmesidir (Ginzburg, 2006: 65). İki arasındaki ilişkinin her zaman zayıf ve az önemli olduğu savunularak geri çevrilemeyeceğini belirten Ginzburg'a göre, "bu indirgeme Aristoteles'e bağlanan geleneğin düşünsel zenginliğinin yeniden keşfedilmesiyle ve Aristoteles'in 'kanıtı retoriğin akılcı çekirdeği' olarak gören" temel savından yola çıkarak geri çevrilebilir ve çevrilmelidir de" (Ginzburg, 2006: 65).

"Kanıtlarla inandırma tarzları", Aristoteles'e göre, retorik sanatının özüdür: yargıyı coşkularla saptırmaya başvurur. Kanıtlarla inandırma bir tür gösteridir, gösterinin retoriksel biçimi ise örtük kıyastır (Aristoteles, 1995: 20).

Soruyu -şimdi sorulan soruyu- cevaplamayı sağlayan her şey kanıttır. Anlamlı bir soru cevaplamak için kanıtla sahip olunan veya olunacak sorudur. Zira bilimsel tarihçiler sorunları inceler, sorular sorarlar ve eğer gerçekten iyi tarihçilerse cevaplamının yolunu bulacakları sorular sorarlar. Düşünmeye başlamadan önce kanıt toplanamaz; çünkü düşünmek demek

soru sormak demektir ve belli bir soruyla ilintili olmadıkça hiçbir şey kanıt değildir. Bunun anlamı sorgulamasız bilimin olmayacağı ve bir bilim adamının eğitiminin hangi soruları soracağını öğrenmeye dayandığıdır (Collingwood, 2005: 119-120).

Olgu ve belge/doküman-malzeme kullanımı bu tartışmalarda nerede durur? Konuyla ilgili olarak, Carr'ı izleyerek şöyle bir yol izlenebilir:

Elbette olgular ve belgeler tarihçi için zorunludur. Fakat onları bir fetiş haline getirmeyin. Olgular ve belgeler kendi başlarına tarihi oluşturmazlar; içlerinde, şu sıkıcı “Tarih nedir” sorusuna hazır cevap taşımazlar (Carr, 1991: 25).

Nitekim burada kullanılan belge ve tarihçi açısından hemen şu soru ve sorunlar aklta gelmektedir: “Arşivler neden, nasıl ve kimler tarafından oluşturulmuştur?”, “siyasal iktidarlara olan ilişki düzeyleri ne boyuttadır?”, “tarihsel belgeler dönemin olaylarını ne derece tarafsız şekilde yansıtır veya kayıt tutan kişiler kayıt tutulan tarihe ne derece tarafsızdır?” “belge”nin nesnel olduğunun mutlak kanıtı nedir? Aslında bu (ve bunlar gibi) soru ve sorunlar üzerine liste uzatılabilir.¹³

Bu sorular-sorunlara ek olarak, Ricoeur'ü izleyerek, belirtilmesi gereken bir husus ise, bizzat tarih biliminin epistemolojisi ile ilişkilidir; bu epistemoloji, “sözlü tanıklığın söylenti niteliğinden kurtulmasını sağlayan özellikler dolayısı ile arşivciliğe çok şey borçludur. Arşiv depolarının temel kozunu yazılı belgeler oluşturur” (Ricoeur, 2012: 191). Ricoeur'e göre, bu yazılı belgelerin çekirdeğinin de geçmişte yaşamış tanıklıkları oluşturduğuna göre, sonuçta her tür izin arşivlenebilir. Bu anlamda, arşiv adına yapılacak her savunma askıda kalacaktır. Aslında burada vurgulanan, “arşivin hangi özellikleri sayesinde sözlü tanıklığın söylenti niteliğinden kurtulduğu üzerinde olacaktır” (Ricoeur, 2012: 191).

Jacoby, postmodernist tarihyazımının “arşivle/arşiv malzemesiyle (...) vb olan kayıtsızlığına/hatta alaycı küçümsemeciliğine karşı onları postmodernist soyutlamalardan çıkıp fiili alan araştırmalarına davet eder (Jacoby, 1992: 418); ki postmodernist tarihyazımının,

---

¹³ Ricoeur'de ifade edilmiş tarzı ile, “belge çılgınlığı”: “Belgesel tarihçiliğin maceraları ne olursa olsun –pozitivizm olsun, olmasın- belge çılgınlığı sarmıştır çağı” (Ricoeur, 2012: 192). Ricoeur, eserinin ilerleyen sayfalarında, arşive dayalı hafızayla karşılaşan Yerusalmının korkusuna, Pierre Nora'nın feryadına değinir. (bkz. tarihin endişe verici yabancılığı (s. 437) başlığında, Zakhor Yerushalmi (s. 441-445) ve Nora (s. 445-455). Nora'nın feryadı şöyledir: “Arşivleyin, arşivleyin, geriye mutlaka eksik birşeyler kalacaktır!” s. 192. Aslında bu feryat, arşivleme, belge toplama vb. sürecini bir türlü bitiremeyen ve bu süreçte toplumsal kuramdan tamamen kopan (özellikle) doktora öğrencilerinin de duyması gereken bir feryattır.

metinsel çözümlerlerin ötesine geçerek belgelerle ilişkisinin kurulması bakımından bu davete icabet etmesi beklenebilir. Mesela Ricoeur, bir taraftan kanıtın yani arşiv belgesinin/tarihsel malzemenin vb. önemine vurgu yaparken, diğer yandan, yine postmodernist bir yazımla bunlarla ilgili “kinaye”li bir dil kullanır:

Tarihsel çalışmaların bugün artık geçerliliğini yitirmiş bir evresinde, arşiv çalışması tarih bilgisinin nesnellliğini sağlamakta, tarihçinin öznelliğini engellemekteydi. Arşive başvurmayla ilgili daha etken bir anlayışa göre, yetim metni otorite sahibi metne dönüştüren göstergenin değişebilmesi, kanıt bulma sanatının tanıklığa eşlik etmesine bağlıdır. Bu eleştirme mahkeme önündeki tanıklıkla meslekten tarihçinin derlediği tanıklığın ortak noktasıdır. Tanıktan kanıt beklenir. İşte o zaman konuşmacı ya da tarihçiye yardım ve destek sağlayan şey, tanıklığın kendisidir. Daha özgül olarak tarih bakımından tanıklığın belgesel kanıt düzeyine çıkması, yazılı metnin “koltuk değnekli hafıza” hupomnēmē karşısındaki, mitin ancak ikincil bir yer verdiği yapay hafıza karşısındaki yardım ilişkisinin tersyüz olduğu anı belirler. Belgesel tarihçiliğin maceraları ne olursa olsun –pozitivizm olsun, olmasın- belge çılgınlığı sarmıştır çağı (Ricoeur, 2012: 192).

Yukarıda da belirtimiz gibi, “belge çılgınlığı” boyutunda bir belge fetişizmi tarihbiliminin de tercihi değildir, olmamalıdır ve fakat belgeleri sadece “gerçeklik etkisi” olarak değerlendirmenin tarihçiliğin bilimsel bir meslek olma vasfını ortadan kaldıracağı da öngörülebilir. Bu kapsamda, Jakoby’nin daveti ortada durmaktadır: Bu makalede adı geçen -örneklemeler- (ya da geçemeyen) postmodernist tarihyazımcılarının, “postmodernizmin yüce semalarından”, inerek ve “alana çıkararak” (Jacoby, 1992: 418) tarihsel malzemelerin üstesinden gelerek (ve bizce; örneğin, arkeolojik kalıntılardan arşiv belgelerine değin her türden tarihsel malzemeye dayanarak ve örneğin, bu malzemeleri Annalesçi, Weberyan ya da Marksist vd. ekol/ekolleri ve kuramı/kuramları izleyerek çözümlen çalışmaların kalitesinde)¹⁴ eserler yazabilmeleri.

---

¹⁴ Sorun kuram ve malzeme arasında dengeli bir bağın kurulmasına ilişkindir. Tarihsel malzeme/malzemeler kullanılarak bu ekol ya da kuramlardan herhangi biri-birileri izlenerek (mesela Marc Bloch, Karl Polanyi, Shmuel Noah Eisenstadt, Reinhard Bendix, Perry Anderson, Edward Palmer Thompson, Charles Tilly, Immanuel Wallerstein ve Barrington Moore’un çalışmaları) yapılmış “örnek çalışmalar”ın analizine dair bir derleme için bkz. Skocpol, 1999.

Jakoby'nin postmodern tarihyazımından beklentisi, metinsel çözümlenmelerin ötesine geçerek belgelerle ilişki kurulabilmesidir (Jacoby, 1992: 418). Buna ek olarak, Evans'ı izleyerek sorulabilir: Tarihin çeşitli evrelerinden kalmış her çeşit tarihsel malzeme/belge koleksiyonları vb. -bunlar çiviyazılı belgelerden, diplomatik yazışmalara, tahıl fiyatlarından, evlenme ve boşanma kayıtlarına vb. değin çeşitlilik gösterir- herhangi bir edebiyat biçimiyle ne derece benzerlik gösterir? Kendi kendilerine, doğrudan bir öykü anlatmayan ya da en yakın geçmişteki olayları bile doğrudan aktarmayan bu tür kaynakları işleme ve çözümlenmede tarihçiler akademik-mesleki bir deneyim ve beceri kazanmışlardır (Evans, 1999: 116-117). Postmodernist eleştiri, (özellikle White, Ricoeur ve Jenkins örneğinde ve diğerlerini de kapsamak üzere); aslında, "tarihyazımı"ın bir metin yazma/oluşturma evresindeki "kompozisyon" sürecini sadece edebiyatyazımına/sanatyazımına atfetmek gibi bir yaklaşımı da üstü kapalı bir şekilde içinde barındırmaktadır. Ricoeur'ün, "tarih" in de "kurmaca"nın da "anlat" tığını göz önüne alarak, ikisi arasında bir fark göre görememesi (Ricoeur, 2012: 272) de aslında bu yaklaşıma ilişkindir. Munslow'un yaklaşımı, yazılı tarihin, edebiyatla aynı şey olmadığı gibi, geçmişle de aynı şey olmadığıdır. Munslow, bir anlatı olarak tarihçilerin bize sunduklarını sorgular: yalnızca bizim kendi yaşam deneyimlerimizi mi yoksa tarihsel failer olarak anlatıları mı deneyimleriz (Munslow, 2000: 13¹⁵; Evans, 1999: 116-117; Ginzburg, 2006: 51).

Biz burada, elbetteki postmodernist tarihyazımının "belge fetişizmi"ne karşı eleştirisini tamamiyle haksız bulmuyor ve Nora'nın feryadında mutlak haklılık payının olduğunu düşünüyoruz ve fakat bu eleştirinin bütünüyle tarihçilik mesleğinin, bir bilimsel meslek/tarihbilime reddiyesine ulaşması asıl itiraz noktamızı oluşturmaktadır. Nitekim bununla ilgili olarak, Mamigliano'nun White'ın tarihbilimine yaklaşımından korkması (Ginzburg, 2006: 63) boş bir kaygı değildir. Zira Mamigliano'ya göre, White'ın yaklaşımı, tarihçilikteki "gerçekliğin araştırılması" prensibini ortadan kaldırmıştır (Ginzburg, 2006: 63).

Sales'in editörlüğünde yayınlanan "Tarihçiler" başlıklı kitap da, "dünya tarihyazımına ve tarih bilimine yön vermiş yirmi tarihçi"nin, ki her birinin eserleri "tarih biliminin yapı taşlarındandır" (tanıtım bülteninden alıntı), (Philippe Ariès, Marc Bloch, Fernand Braudel, Peter Brown, Georges Duby, Norbert Elias, Lucien Febvre, Moses Finley, François Furet, Jacques Le Goff, Karl Marx, Jules Michelet, George Mosse, Pierre Renouvin, Louis Robert, Alexis de Tocqueville, Paul Veyne, Pierre Vidal-Naquet, Karl Ferdinand Werner) eserlerinin analizi derlenmiştir. Bkz. Sales, 2016. Eserin, başka isimleri de incelenmesine yönelik olarak, ikinci ve üçüncü cildinin yayınlanmamasını düşündürecek hiçbir sebep olmadığı (Sales, 2016: 10) Sales tarafından özellikle belirtilir.

¹⁵ Karşılaştırma için bkz. White, Hayden, Metatarih: Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara: Dost Yayınları, 2008, s. 60.

Biz de, White'ın şahsında, tarihe postmodernist yaklaşımla ilgili Mamigliano ile aynı kanıyı taşıyoruz.

Burada konu, biraz da kullanılan her türlü kaynak, incelenen konu, izlenen yöntem, tarihçilik mesleği vb gibi tarihyazımının öğeleri ile ilişkilidir.

Tarihyazımının öğeleri

Tarihyazımının öğeleri ile ilgili olarak şu temel sorular sorulabilir: Tarihçi bir belgenin/belgelerin teknik olarak orjinalliğini nasıl anlar, önemini nasıl değerlendirir, içeriğini nasıl çözümler? Bu sorulara verilebilecek cevabın ana hatları, Tosh'u izleyerek, şöyle belirlenebilir:

- Belgenin izi, onu ortaya koyduğu ya da ürettiği söylenen kişiye ya da kuruma kadar sürülebilir mi, yoksa "belge" sonradan üretilip ilgili yere konmuş olabilir mi?
- Belgenin içeriği, döneme ilişkin bilgilerimizi göz önüne alınca, ortaya attığı iddialar veya yarattığı duygular muhtemel görünüyor mu?
- Belgenin şekli çok önemli ipuçları verebilir: Tarihçi, yazının/belgenin belirtilen döneme ve yere uygun olup olmadığını saptamalıdır.
- Belgenin üretilmesinde kullanılan malzemenin incelenmesi için teknik uzmanların yardımına başvurulabilir (2008: 60-61).

Tarihçinin ilgisi ister yeniden yaratmaya isterse açıklamaya yönelmiş olsun; geçmişle ister geçmiş uğruna isterse bugüne ışık tutabileceği ışık adına ilgilensin, fiiliyatta başarabileceklerini belirleyen, öncelikle günümüze ulaşmış kaynakların kapsamı ve niteliğidir. Buna uygun olarak tarihçi, her türlü çalışmaya kaynaklardan başlamak zorundadır (Tosh, 2008: 31). Öncelikle belirtilmesi gereken husus bu tür bir çalışmaya başlamadan önce ne tür malzemenin tarihsel kaynak olarak kullanılabilirliğinin sınırlarının belirlenmesidir. Bu kaynaklar, insanların geçmişteki faaliyetlerinden geriye kalan "her türlü bulgu"yu içerir: yazılı ve sözlü dil, coğrafi yüzey şekillerinin durumu ve insan yapımı maddi kalıntılar, güzel sanatlar ve fotoğraf ve film vb. liste uzatılabilir ve her araştırmacının ilgisine/konuya göre farklılaştırılabilir. Burada dikkat edilecek husus, tarihçinin seçeceği bulguların oluşturduğu kuramın sınanabileceği uygun veri tabanının kalıtları olarak kullanılabilirliği, işlenebilirliğidir. Carr, bu kapsamda, tarihçi için değerlendirmenin önemini vurgular: "çünkü tarihçi

değerlendirme yapmayacak olursa neyin kaydedilmeye değer olduğunu nasıl bilecektir?” (Carr, 1991: 27).

Tosh, tarih yazıcılığının belirgin özelliğinin, edebi biçimlerinin geniş yelpazesi olduğunu belirtir. Ona göre, üç temel teknik; a- betimleme, b- anlatı ve c- çözümleme, çok çeşitli biçimlerde bir araya getirilebilir ve bunların nasıl düzenleneceği her projede yeni baştan ele alınır (Tosh, 2008: 111). Tosh’un, geçmişin yeniden yaratılmasından kastettiği, “tarihi anın bütün tamamlanmışlığı, somutluğu ve karmaşıklığı ile yeniden kurulması”dır. Bu, sadece entelektüel bir işin ötesinde, en karakteristik biçimde, yani betimlemeye bakıldığında daha iyi anlaşılır. Tarihyazımında betimlemenin önemini ön plana çıkarmaya yönelik olarak, tümüyle sıradan nitelikte bu kadar çok tarih çalışmasının bulunması, sadece kaynaklara vakıf olmakla bu etkinin yaratılmadığını çok güzel göstermektedir. Tosh, Fernand Braudel’in “Akdeniz ve Dünyası” kitabındaki on altıncı yüzyıl Akdeniz ortamına ilişkin çizdiği panoromayı hatırlatır ve “bunun dışındaki vasıfları ne olursa olsun, böylesi tarihçiler aynı zamanda sanatçıdır ve sayıları gerçekten çok azdır” diyerek, mecazi anlamda, “sanatçı-tarihçi” nitelemesiyle ilkindeki olumlu anlamı ikincisiyle de pekiştirir. Fakat devamında böylesi yazarlar ne kadar etkileyici ve vazgeçilmez olsalar da, zamanın geçişi konusundaki tarihin temel kaygısını dile getiremezler diyerek, tarihyazımının asli unsuruna dönüş yapar. Dolayısıyla betimlemenin rolünün, tarihi yeniden yaratma çabasındaki tarihçinin esas tekniği olan “anlatı”ninkine nazaran ikincil bir değer taşıdığını belirtir (Tosh, 2008: 112).

Chartier, konuyla ilgili olarak şu soruyu sorar: “Tarih, neden yüzyıllardır bir anlatı türü olduğunu yadsımıştır?” (Chartier, 199: 16). Bunun sebebi;

Anlatının söz söyleme (retorik) içinde değerlendirilmesi nedeniyle güvensiz bir yol olarak görülebileceği, tarihsel inşa sürecindeki kurguyu çağırıştırabileceği, bunun da tarihsel gerçekliğin bilimselliğini zaafa uğratabileceği olabilir (Safran & Şimşek: 212).

Belgeler bize ne/neler söyler? Hiçbir belge bize o belgeyi yazanın, kendisinin ne düşündüğünden, neyin olmuş olduğunu düşündüğünden, neyin olmuş olması gerektiğini ya da olabileceğini düşündüğünden yahut belki yalnızca başkalarının onun kendisinin ne düşündüğünü sanmalarını istediğinden, ya da kendisinin ne düşündüğünü sandığından fazla birşey söylemez. Bunların hiçbiri tarihçi onlar üzerinde çalışmaya ve onları çözmeye girişmedikçe bir anlam taşımaz (Carr, 1991: 21-22). Bu kapsamda, “tarihçinin başlıca işinin kaydetmek değil, değerlendirmek olduğu”na (Carr, 1991: 27) dikkat çekmek gerekmektedir.

Bir disiplin varolduğundan beri tarihyazımında dökümanlardan yararlanır. Sadece söylemek istedikleri şey değil, fakat gerçeği söyleyip söylemedikleri ve onu hangi sıfatla öne sürebildikleri, samimi ya da sahtekâr, bilgili ya da bilgisiz, otantik ya da bozulmuş olup olmadıkları dökümanlara sorulur (Foucault, 1999: 17). Foucault'ya göre tarih:

Dökümanı yorumlamayı değil, onun doğruyu söyleyip söylemediğini; gerçek değerinin ne olduğunu belirlemeyi değil, onu içerden oluşturmayı ve özümlebilir hale getirmeyi kendisi için birinci görev sayar. Tarih dökümanı organize eder, parçalara ayırır, dağıtır, düzene sokar, seviyelere ayırır, serileri gerçekleştirir, doğru olanı doğru olmayandan ayırır, elemanları tespit eder, birlikleri tanımlar, ilişkileri açıklar. Demek ki döküman tarih için, onun insanların yaptıklarını ya da söylediklerini, geçmişte olup biten ve geriye sadece dümen suyu kalan şeyleri, kendisinde yeniden kurmaya çalıştığı şu cansız maddeler değildir: o dökümanter kumaşın kendisinde birlikleri, bütünlükleri, serileri, ilişkileri tanımlamaya çalışır (1999: 18).

Bu kapsamda değerlendirildiğinde; konunun bir başka yönü, sözlü tarih araştırmalarında “sözlü tarihin kanıtları nelerdir ve ne ölçüde güvenilirdir/güvenilirliğinin ölçütü nedir?” sorusu cevap beklemektedir. Konu, öncelikle, sözlü tarihten ne anlaşılması gerektiğine geliyor. Öztürkmen'i izleyelim:

Bugün, sözlü tarih dediğimiz zaman, belli bir konu etrafında, o konuyla ilgili kişilerle yaptığımız ve kaydettiğimiz uzun (6-8 saate kadar sürebilen) söyleşiler sonucu ortaya çıkan bilgileri belli bir sistem içerisinde değerlendirmeyi, incelemeyi anlıyoruz. (...) sözlü tarih çalışmalarının en önemli ayağını, belki de soruların anlamlı ve etkin bir şekilde sorulduğu bir söyleşi tekniği oluşturuyor (Öztürkmen, 2001-2002: 116)¹⁶.

Ayrıntıya girmeden değerlendirmek gerekirse, Arthur Marwick, sözlü tarihsel kaynakları “kabul edilmiş önem sırasına göre” şöyle listeler: “Güncel mektuplar, kaynak kişinin tutanakları, yeminli ifadeler, meclis ve basın tutanakları; toplumsal soruşturmalar; günlükler ve otobiyografiler” (Thompson, 1999: 90). Danacıoğlu'nun konuyla ilgili yorumu şöyledir:

---

¹⁶ Karşılaştırma için bkz. Tosh, John, Tarihin Peşinde: Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 202-226 ve Danacıoğlu, Esra, Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Klavuz, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s. 130-145.

Tarih, “nesnelliği” ve “belgeye dayanmayı” bilimselliğin temel kıstası yaparak bir akademik alan olmanın hammadde, yöntem ve ürününü belirlemiş; böylelikle tarihin bilime dönüşmesinin altyapısını yaratıp söz ile bağlantısını koparmıştı. İronik bir biçimde tarih, kişisel bellek ve değerlendirmeleri bilim-dışı” kabul edip dışarıda bırakır, mülakatı öznenin çöp tenekesine atarken mülakat teknikleri atıldıkları çöpten, yeni doğan bilim dallarından sosyoloji, antropoloji, etnoloji-folklor tarafından çıkarılıyor ve bu disiplinler vaftiz törenlerini “söz-anlatı” ile yapıyorlardı (Danacıoğlu, 2001: 131).

Gerek Öztürkmen’de gerekse Danacıoğlu’nda sözlü tarihin temel yönteminin “söyleşi/mülakat tekniği” olduğuna dair vurgu dikkat çekmektedir. Danacıoğlu’nun bir başka eleştirisi bu ayrımın geri planda bir başka ayrışmayı göze çarptırmasıydı:

İnsani etkinliklerin sadece belgelendirilenlerinin “tarih”in konusu olarak tanımlanmasıyla, tarihin öncelikli konusunun “devlet, devlet adamları ve kurumlar” olduğu peşinen saptanıyor; anlatı, deneyim, gözlem gibi yöntemlerin sosyoloji, antropoloji, etnoloji gibi akademik disiplinler tarafından kullanılmasıyla da insani etkinliklerin devlet-dışı çehresinin araştırılması -sosyal tarih, kültür, gelenek vs.- bu alanlara terk ediliyordu (Danacıoğlu, 2001: 132).

Öztürkmen’in konuyla ilgili teknik açıklamasını dışarda tutarak, gerek Marwick’in listesinin, gerek Danacıoğlu’nun eleştirisini, konumuzla ilgisi açısından, incelememizin kapsamının dışında tuttuğumuzu belirtmeliyiz. Zira Marwick, *The Nature of History/Tarihin Doğası* adlı eserinde, diğer açılardan eksiksiz bir birincil kaynak listesi sunmasına rağmen sözlü kaynaklara hiç yer vermez (Tosh, 2008: 205). Danacıoğlu’nun dikkat çektiği mülakat yöntemi ise, sosyal bilimlerde önemli bir araştırma aracı haline gelmiş olsa da gerçek bir bilimsel disiplin niteliğini kazanan (1920-30’lardaki emekleme dönemini geçen) sosyal antropoloji de araştırmacıların benimsediği tipik rol, katılımcı-gözlemci rolüdür (Tosh, 2008: 203-204).

Sonuç

Çoğu edebiyat eleştirisi alanından gelen postmodernist teorisyenler, tarihi, bir anlatı sanatı olarak ele aldılar ve kanıtı retoriğin bir parçası olarak değerlendirdiler. Bu tanımlamanın geleceği nokta “tarihyazımının sonudur”. Zira akademik bir uzmanlık alanı olarak, kanıttan/veri

tabanından (tarihsel malzemededen) mahrum bırakılan bilim artık sanatsal bir faaliyettir ve bu faaliyet metni kurgulamak-sahnelemek-sunmak gibi görecelik üzerine inşa-icat edilen bir anlatıya/metin kurgusuna dönüşür. Buna karşılık meslekten tarihçilerin de tarihyazımında kurama karşı duydukları yabancılaşma ve tarihsel malzemelere/belgelere (özellikle de arşiv belgelerine) duydukları mutlak bağlılık tarihyazımının bilimsellik ölçütünü arşivler ile sınırlamış olmaktadır.

Esasen, Samuel'in deyimiyle, postmodernistlerin büyük zahmetlerle geçmiş belgeleri yerine hayal gücüne dayanarak onu yeniden kurmaları (Evans, 1999: 88) ve postmodernist tarih algılamasının/yöneliminin; tarihi, inşa edildiği/türetildiği biçimde kurgusal bir metne dönüştürmesi eleştiriye açıktır. Tarihbilim "metin" kategorilerinin kontrolsüz kullanımından sakınmalı, deneyimin söyleme indirgenemeyeceğini göz önünde bulundurmalıdır (Chartier, 1998: 90). Bloch'u izleyerek denilebilir ki, meslek olarak "tarihçilik", hem edebi yaratım hem pozitivist misyonlu araştırma, hem imgelem gücü hem de kaynakların elden geldiğince çözümlenmesi ile ilgilidir (Sales, 2016: 9). Bu ilgi, bizce, konuya dair yürütülen tartışmaların taraflardan her birini ilgilendirmekte, bütünsel anlamda bir "tarihbilim" in tanımını içermektedir.

Şurası bir gerçektir ki, tarihyazımı elbette ki bir metin oluşturmaktır, ama tarihsel metinler anlatı, retorik ve kanıt/tarihsel malzeme arasındaki ilişki bağlamında edebi metinlerden farklılaşır. Retorik sanatının özündeki gibi, tarihyazımını retoriğe indirgemedi, kanıtlarla inandırma sanatından farklılaşan bu metin, "toplumsal kuram" dan beslenir, "tarihsel malzeme" lerle sınanır ve ilkinin yapabildiği ölçüde "belge fetişizmi" nden ikincisini yapabildiği ölçüde "edebi metin kurgulaması" ndan ayrılır. Toplumsal kuramla tarihsel malzeme arasındaki "simbiyotik ilişki" yi (Reyhan, 2011: 151-177) kurduğu ölçüde "sosyalbilimsel" bir alan, yine Bloch'u izleyerek adını koyalım, "tarihbilim" olur.

Kaynakça

- “Auschwitz”, Holocaust Encyclopedia, <http://www.ushmm.org/wlc/tr/article.php?ModuleId=10005189> (Erişim: 01.09.2018).
- Aristoteles (1995). *Retorik* (Çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi.
- Beratlı, N. (2006). Bilim mi - sanat mı- propaganda mı? Tarih Nedir? *Kıbrıs Yazıları*, Sayı 3, Yaz-Güz 2006, s. 3-20.
- Breisach, E. (2009). *Tarihyazımı* (Çev. Hülya Kocaoluk) İstanbul: Yapı Kredi.
- Büyüköztürk, Ş. (t.y.). Örnekleme yöntemleri. <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf> (Erişim: 18.09.2018).
- Carr, E. H. (1991). *Tarih nedir* (Çev. Misket Gizem Göktürk). İstanbul: İletişim.
- Chartier, R. (1998). *Yeniden geçmiş: Tarih, yazılı kültür, toplum*, (Çev. Lale Aslan), Ankara: Dost Yayınları, 1998.
- Collingwood, R. G. (2005). *Tarihin ilkeleri ve tarih felsefesi üstüne başka yazılar* (Çev. Ahmet Hamdi Aydoğan). İstanbul: Yapı Kredi.
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin izleri: Yanıbaşımızdaki tarih için bir klavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Evans, R. (1999). *Tarihin savunusu*. Ankara: İmge.
- Faroqhi, S. (1999). *Osmanlı tarihi nasıl incelenir?: Kaynaklara giriş* (Çev. Zeynep Altok). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin arkeolojisi* (Çev. Veli Urhan). İstanbul: Birey.
- Ginzburg, C. (2006). *Güç ilişkileri: Tarih, retorik, kanıt* (Çev. Durdu Kundakçı). Ankara: Dost.
- Gökçe, B. (1988). *Toplumsal bilimlerde araştırma*. Ankara: Savaş.
- Jacoby, R. (1992). A new intellectual history. *American Historical Review*, 97/2, April 1992, p. 405-424.
- Jenkins, K. (1997). *Tarihi yeniden düşünmek*. Ankara: Dost.
- Munslow, A. (2000). *Tarihin yapısökümü* (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı.

Opperman, S. T. (1999). *Postmodern tarih kuramı: Tarih yazımı, roman ve yeni tarihselcilik*. Ankara: Evin.

Özatay, Z. İ. (2017). Ricoeur'ün zaman felsefesi bağlamında yaşama sanatı olarak anlatı ve bir örnek: Mrs. Dalloway. *Düşünme Dergisi*, Haziran 2017, s. 64-75.

Öztürkmen, A. (2002). Sözlü tarih: Yeni bir disiplinin cazibesi. *Toplum ve Bilim*, Sayı 91, Kış 2001-2002, s. 115-121.

Parlakpınar, M. (2010). Yalçın-Çelik, S. Dilek (2005) Yeni tarihselcilik kuramı ve Türk edebiyatında postmodern tarih romanları (Yayın Değerlendirme). *Bilig*, Güz 2010 / Sayı: 55, s. 271-275.

Reyhan, C. (2011). Toplumsal kuram açısından tarihsel malzeme. *Tarih Nasıl Yazılır: Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji* (s. 151-177). İstanbul: Tarihçi.

Reyhan, C. (2016). Tarihbilim: Tarihyazımı ve tarihçilik üzerinden bir kavramsallaştırma denemesi. Ş. Özkan-Erdoğan ve O. Zengin (Eds.) *Prof. Dr. Oğuz Onaran'a Armağan* (s. 417-434). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Ricoeur, P. (2007). *Zaman ve anlatı – 1: Zaman-olayörgüsü-üçlü mimesis* (Çev. Mehmet Rifat - Sema Rifat). İstanbul: Yapı ve Kredi.

Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, tarih, unutuş* (Çev. M. Emin Özcan). İstanbul: Metis.

Rifat, M. (2007). Türkçe çevirinin önsözü. *Zaman ve Anlatı – 1. Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis* (Çev. Mehmet Rifat - Sema Rifat, s. 7-11). İstanbul: Yapı ve Kredi.

Safran, M., Şimşek, A. (2011). Anlatı bağlamında tarihyazımının sorunları. *Bilig*, Güz 2011/Sayı: 59, s. 203-234.

Sales, V. (2016). Derleyenin önsözü. *Tarihçiler*, Véronique Sales (Der.) (Çev. Elif Bildirici, s. 9-11.). İstanbul: İletişim.

Skocpol, T. (Ed.) (1999). *Tarihsel sosyoloji, block'tan wallerstein'e görüşler ve yöntemler* (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi: Sözlü tarih* (Çev. Şehnaz Layıkel). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Tosh, J. (2008). *Tarihin peşinde: Modern tarih çalışmasında hedefler, yöntemler ve yeni doğrultular* (Çev. Özden Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı.

Traverso, E. (2009). *Geçmişi kullanma kılavuzu: Tarih, bellek, politika* (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Versus.

White, H. (2008). *Metatarih: Ondokuzuncu yüzyıl Avrupası'nda tarihsel imgelem* (Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Dost.

Yalçın-Çelik, S. D. (2005). Yeni tarihselcilik kuramı ve türk edebiyatında postmodern tarih romanları. Ankara: Akçağ.

Yeşilyurt, ř. (2009). Nedim Gürsel'in romanlarının yeni tarihselci bağlamda okunması. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4 /1-II Winter 2009, s. 1989-2009.